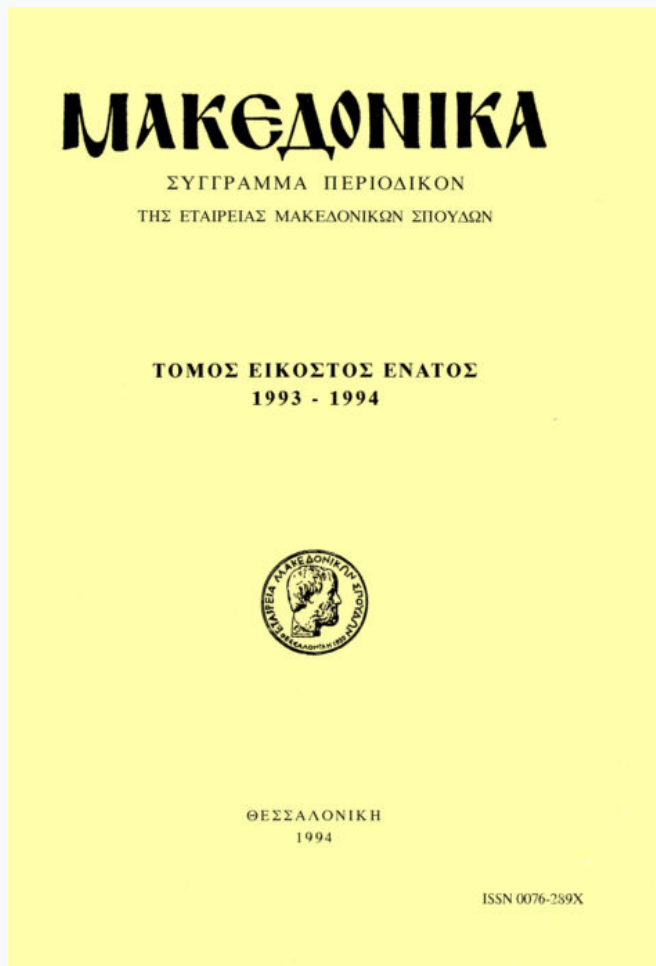

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Οι αρχαϊσμοί του ιδιώματος Βελβέντου

Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/makedonika.196](https://doi.org/10.12681/makedonika.196)

Copyright © 2014, Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούγα-Παπαδοπούλου Ε. (1994). Οι αρχαϊσμοί του ιδιώματος Βελβέντου. *Μακεδονικά*, 29(1), 238–256.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.196>

ΟΙ ΑΡΧΑΪΣΜΟΙ ΤΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ

Ο Ευθύμιος Μπουντώνας, γνώστης του ιδιώματος Βελβεντού και άριστος φιλόλογος, το 1892 υπέβαλε στον γλωσσικό διαγωνισμό του Συλλόγου «Κοραΐς» πραγματεία με τίτλο «Το γλωσσικό ιδίωμα του ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού»¹. Η εργασία χαρακτηρίστηκε από την εισηγητική Επιτροπή ως *ή μόνη αληθώς γλωσσολογική, ή όποια συνετάχθη ύπ' άνδρός παρακολουθούντος έπιμελώς τας έρεύννας, αίτινες κατά την τελευταίαν δεκαετίαν έγινοντο περι την γλώσσαν ήμων, πρός τούτους είναι κάτοχος γλωσσολογικής παιδείας και μεθόδου*². Η πραγματεία βραβεύτηκε και μετά τη δημοσίευσή της πέρασε στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία ως βασική εργασία στον τομέα των βορείων ιδιωμάτων. Και σήμερα ακόμα, εκατό χρόνια και λίγο περισσότερο μετά τη δημοσίευσή της, εξακολουθεί να θεωρείται βασική εργασία και πηγή άντλησης πληροφοριών και συγκριτικών στοιχείων για τα βόρεια ιδιώματα. Ως αρετές της εργασίας μπορούν να θεωρηθούν η πιστή φωνητική καταγραφή του ιδιωματικού λόγου τόσο στο πρώτο μέρος όσο και στο λεξιλόγιο, η συστηματική μέθοδος με την οποία κατανέμει και επεξεργάζεται το υλικό του και η οποία δεν του επιτρέπει περιττολογίες και άσκοπες αναλύσεις, η οξυδέρκεια που του δίνει τη δυνατότητα να παρατηρεί τα γλωσσικά φαινόμενα και μάλιστα να επισημαίνει για πρώτη φορά την ύπαρξη ορισμένων από αυτά, καθώς και η καλή γνώση των γλωσσολογικών ερευνών της εποχής του, όπως φαίνεται από τις συχνές αναφορές του στις εργασίες του καθηγητή γλωσσολόγου Γ. Χατζιδάκη. Όμως, κοντά στις αρετές της εργασίας, θα πρέπει να επισημάνουμε και ορισμένες αδυναμίες. Δεν θα αναφέρω αυτές που έχω επισημάνει στη γραμματική του, η οποία αποτελεί το πρώτο μέρος της εργασίας του, αλλά θα σημειώσω αυτήν που γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στο γλωσσάριο, επειδή έχει άμεση σχέση με την αντίχνηση των αρχαϊσμών του ιδιώματος που εξετάζουμε. Πρόκειται για το ανεπαρκές γλωσσάριο που οπωσδήποτε δεν καλύπτει όλον τον λεξιλογικό πλούτο του ιδιώματος. Θα μπορούσε βέβαια να υποστηρίξει κάποιος ότι σκοπός του συγγραφέα δεν ήταν να εξαντλήσει όλο το λεξιλογικό δυναμικό του ιδιώματος, αλλά να δώσει τη γραμματική του, το

---

1. Βλ. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού*, «Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης» Α' (Αθήνα 1892).

2. Βλ. Μπουντώνας, *ό.π.*, σ. κη'.

πρώτο όμως δεν θα απέκλειε το δεύτερο. Πιστεύω ότι η όσο το δυνατόν πληρέστερη καταγραφή του λεξιλογικού δυναμικού ενός ιδιώματος είναι εξίσου σημαντική με τη γραμματική του. Ο λεξιλογικός πλούτος είναι το πρωτογενές υλικό με το οποίο εκφραζόμαστε, ενώ η γραμματική είναι η υστερογενής προσπάθεια να εξηγήσουμε τα φαινόμενα και να τα εντάξουμε σε ορισμένους κανόνες, με βάση όμως το υλικό που έχουμε στη διάθεσή μας. Βέβαια, είναι αυτονόητο ότι οι συλλογές ιδιωματικού γλωσσικού υλικού δεν είναι δυνατόν να έχουν απόλυτη πληρότητα και αυτό οφείλεται στον επιλεκτικό τους χαρακτήρα, εφόσον οι συλλογείς δεν έχουν τη δυνατότητα σήμερα να περιγράψουν τη γνήσια μορφή ενός ιδιώματος, του γλωσσικού δηλαδή συστήματος που μιλιόταν πριν αρχίσει η επίδραση της κοινής νεοελληνικής. Έτσι, η αδυναμία να παρουσιάσουν το ιδίωμα ως ένα ανεξάρτητο από την κοινή γλωσσικό σύστημα, εφόσον τα όρια μεταξύ τους είναι αρκετά ασαφή, έχει ως αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός του λεξιλογίου που είναι κοινός ανάμεσα στα ιδιώματα και στην κοινή νεοελληνική να μην περιλαμβάνεται σε συλλογές γλωσσικού ιδιωματικού περιεχομένου, όπως π.χ. οι λέξεις νερό, ψωμί, κακός, πίνω κλπ. Γενικά, επικρατεί η άποψη ότι ως μέτρο επιλογής ιδιωματικών λέξεων πρέπει να θεωρήσουμε εκείνες τις λέξεις που η διαφοροποίησή τους από τις αντίστοιχες λέξεις της κοινής είναι μεγαλύτερη και συνθετότερη από τα δυο βασικά χαρακτηριστικά των βορειών ιδιωμάτων, δηλαδή τη στένωση των άτωνων ε και ο και την αποβολή των άτωνων ι και υ. Βέβαια και ο κανόνας αυτός δεν είναι απόλυτος και πολλές φορές καταστρατηγείται, όταν τέτοιου είδους λέξεις περικλείουν κάποια σημασιολογική απόχρωση διαφορετική από αυτήν της κοινής, όπως η λέξη *ματ*³, που, εκτός από την κύρια σημασία της, σημαίνει ακόμα και τον κόμπο στα νεαρά κλωνάρια, το χώρισμα του αμπαριού κλπ., ή η λέξη *κακός*⁴ που σημαίνει σε πολλά ιδιώματα και τον ικανό στη δουλειά, η λέξη *σιτ*⁵ που σημαίνει και την τρύπα στο πίσω μέρος του τσαπιού, του τσεκουριού κλπ. όπου μπαίνει το στείλιάρι, και γενικά οι λέξεις που έχουν, εκτός από την κύρια σημασία τους, και άλλες δευτερεύουσες σημασίες στα ιδιώματα.

Η έλλειψη πληρότητας του λεξιλογικού δυναμικού του Βελβεντού που δεν μπορεί κανείς να ξέρει, όταν δεν είναι κάτοχος του ιδιώματος, αν οφείλεται στην απουσία των λέξεων αυτών από το ιδίωμα ή στη μη καταγραφή τους, γίνεται ιδιαίτερα αισθητή σε μια συγκριτική εξέταση του ιδιώματος με άλλα βόρεια ιδιώματα, επειδή, εξαιτίας της περιορισμένης καταγραφής του

3. Βλ. Ε. Δουγά-Παπαδοπούλου - Χρ. Τζιτζιλί, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας (Ελατοχώρι, Έλαφος, Λόφος, Κ. Μηλιά, Μεσαία Μηλιά, Μοσχολόταμος, Ράχη, Ρητίνη) Λεξιλόγιο - Παραγωγικό*, Θεσσαλονίκη 1993 (υπό εκτύπωση) στη λ. *ματ*¹.

4. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στη λ. *κακός*.

5. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στη λ. *σιτ*¹.

λεξιλογίου, δεν έχουμε τη δυνατότητα να εντοπίσουμε την απουσία ή όχι ορισμένων λέξεων από το ιδίωμα, καθώς και τις φωνητικές ή σημασιολογικές ομοιότητες και διαφορές τους με τις αντίστοιχες λέξεις άλλων ιδιωμάτων. Βέβαια ο συγγραφέας καλύπτει ως ένα σημείο την ελλιπή καταγραφή με την παράθεση λεξιλογικών μονάδων και φράσεων κατά την εξέταση των γλωσσικών φαινομένων στα κεφάλαια της γραμματικής του, όμως πολλές φορές δεν δίνει τα ερμηνεύματά τους, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος και του σημασιολογικού δυναμικού του ιδιώματος να μας διαφεύγει⁶. Άλλη συνέπεια αυτής της παράλειψης είναι και η αδυναμία μας να αποκαταστήσουμε σε πολλές περιπτώσεις τη φωνητική και σημασιολογική αλυσίδα μιας λέξης που θα μας οδηγούσε στη σωστή ετυμολογική της προέλευση. Ενδεικτικά αναφέρω τη λέξη *δώνγους*⁷ του Βελβεντού που δεν περιέχεται στο γλωσσάριο του Μπουντώννα και σημαίνει μια ποικιλία κόκκινου επιτραπέζιου σταφυλιού με ρώγες μυτερές. Η λέξη εκ πρώτης όψεως φαίνεται ετυμολογικά αδιαφανής και μόνο όταν τη συσχετίσουμε με την αντίστοιχη σημασιολογικά λέξη *αετώνου*⁸ και *αιτών'*⁹ της Πιερίας, καθώς και το *μαυραϊτόν'κου* της Θάσου^{9α} μπορούμε με σιγουριά να αναχθούμε στην αρχαία λέξη *αετώνυχον* που έχει την ίδια σημασία και περιέχεται στο λεξικό των αρχαϊσμών του Ν. Ανδριωτή¹⁰, αποκαθιστώντας παράλληλα και τη φωνητική αλυσίδα της λέξης.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη *φράνδαλους*¹¹, «παλαβός, παλαβιάρις», που, όταν τη συνδέσουμε με τους ενδιάμεσους τύπους *αναφάνταλλος*¹² και *αλαφάνταλλους*¹³, μπορούμε να οδηγηθούμε σε έναν αμάρτυρο τύπο **αναφάλανθος*¹⁴, ή με τη λέξη *ρουκουκουόδουνου*¹⁵, «είδος κουδουνιού» της Πιερίας, που, μόνο όταν τη συνδέσουμε με τον πληρέστερο τύπο *γιρουκουκούδουνου* < γερακουκούδουνο από γειτονικό χωριό της Πιερίας, μπορούμε να αναχθούμε στη σωστή ετυμολογική της προέλευση, κ.ο.κ. Το ίδιο γενικά συμ-

6. Ενδεικτικά αναφέρω μερικές λέξεις από το Α' μέρος της γραμματικής, στις οποίες δεν δίνει τα ερμηνεύματα: *αλιβρόνιδις*, *κρών'δης*, *τσιφτσήςδης*, *χαιμανάδης* (σ. 42), *αργουστόλτσ'* (σ. 45), *καμβλίτσα*, *πουλίτσα* (σ. 59) κλπ.

7. Από προσωπική συλλογή.

8. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

9. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

9α. Βλ. Δ. Ε. Τομπαιδή, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 62, στο αντίστοιχο λήμμα.

10. Βλ. Ν. Ανδριωτίς, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, στο λήμμα *αετώνυχον*.

11. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

12. Βλ. Ανδριωτίς, *ό.π.*, στο λήμμα *αντάλλατος*.

13. Βλ. Ανδριωτίς, *ό.π.*, στο λήμμα *αντάλλατος*.

14. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο λήμμα *φράνδαλους*, στο κεφ. των αρχαϊσμών.

15. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

βαίνει και με τα γλωσσάρια άλλων ιδιωμάτων που εξαιτίας του επιλεκτικού τους χαρακτήρα δεν περιέχουν πολλές φορές λέξεις που αποτελούν ενδιάμεσους φωνητικούς ή σημασιολογικούς τύπους ορισμένων λέξεων, ώστε να οδηγηθούμε στην ετυμολογική τους προέλευση.

Άλλη συνέπεια της έλλειψης πληρότητας του λεξιλογίου είναι επίσης και η αδυναμία μας να εντοπίσουμε τα διάφορα στρώματα που συναποτελούν το ιδίωμα του Βελβεντού, δηλ. τα ελληνικά —αρχαϊκά και λόγια— στοιχεία, τα ξένα λεξιλογικά στοιχεία κλπ., και να οδηγηθούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το χρόνο εισαγωγής των τελευταίων στην ελληνική γλώσσα, τη φωνητική τους προσαρμογή, το ποσοστό τους σε σύγκριση με το σύνολο του λεξιλογίου του ιδιώματος κλπ., ώστε να προσδιορίσουμε ασφαλέστερα τη θέση του ιδιώματος μέσα στο πλαίσιο των άλλων βορειών ιδιωμάτων και την επαφή του με τις άλλες βαλκανικές γλώσσες. Πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι η έλλειψη πληρότητας ενός λεξιλογίου εγκυμονεί ακόμα και τον κίνδυνο λανθασμένων συμπερασμάτων σχετικά με το ποσοστό των ξένων λεξιλογικών στοιχείων του ιδιώματος σε σύγκριση με το ελληνικό, εφόσον ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λεξιλογίου που θεωρείται κοινό παραλείπεται, ενώ αντίθετα καταχωρίζεται από τους συλλογείς με μεγαλύτερη ευχέρεια το λεξιλογικό δυναμικό ξενικής προέλευσης, με αποτέλεσμα να ανατρέπεται πολλές φορές η αριθμητική ισορροπία εις βάρος του ελληνικού λεξιλογίου. Είναι αυτονόητο ότι οι παρατηρήσεις αυτές ισχύουν για όλα τα γλωσσάρια ιδιωματικού περιεχομένου που εξαιτίας ενός επιλεκτικού χαρακτήρα περισσότερο ή λιγότερο αυστηρού οδηγούνται συνήθως στα ίδια αποτελέσματα.

Αρχαϊσμοί

Ο μεγάλος αριθμός των αρχαϊσμών στο ιδίωμα του Βελβεντού (319) επιβεβαιώνει την άποψη ότι τα ιδιώματα του μακεδονικού χώρου, καθώς και άλλα περιφερειακά, διατηρούν πολλά, λεξιλογικά κυρίως, αρχαϊκά στοιχεία, τα οποία δεν έχει διασώσει η γραπτή παράδοση¹⁶. Στον τομέα της φωνητικής,

16. Αναφέρω μερικούς ερευνητές που ασχολήθηκαν με το θέμα των λεξιλογικών αρχαϊσμών της Μακεδονίας: Ν. Ανδριώτης, «Οι αρχαϊσμοί του σημερινού γλωσσικού ιδιώματος της Μακεδονίας», *Μακεδονικών Ημερολόγιον* 1953, σσ. 103-108 (= Αντίγραφο στον καθηγητή Ανδριώτη, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 239-244), Αγ. Τσοπανάκης, «Διαλεκτικά Μακεδονίας», *Μακεδονικά* 5 (1961-63) 448-456, του ίδιου, «Γλωσσικά Μακεδονίας», *Αρχαία Μακεδονία: Ανακοινώσεις κατά το πρώτον διεθνές συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29 Αυγούστου*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 334-352, Ν. Κοντοσόπουλος, «Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί εις τα σημερινά γλωσσικά ιδιώματα της Μακεδονίας», *Πρακτικά Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου, 28-30 Απριλίου 1976*, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 209-213, Αντ. Θαβώρης, «Από τον πλούτο των αρχαϊσμών του ιδιώματος Βελβεντού της Δυτικής Μακεδονίας», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου, 13-15 Απριλίου 1978*, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 35-45. Χρ. Τζιτζιλής, «Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί των γλωσσικών ιδιωμάτων της Δράμης», *Μακεδονικά* 19

όσο μπορούμε να ξέρουμε από το υλικό του ιδιώματος που έχουμε στη διάθεσή μας, έχουμε μόνο τη διατήρηση του αρχικού άτονου *ou* < *o*, όπως *ομιλώ*, *ομινάξου* κλπ., και στον τομέα της μορφολογίας την παρουσία ρημάτων σε *-ίσκου* < *-ίσκω*, όπως *πιθνίσκου*, *έμνισκα*, *πάθνισκα*, *μάθνισκα* κλπ., και ουσιαστικών σε *-ότη* < *-ότης*, όπως *αρχότ̄*.

Τα λεξικά του Ανδριώτη, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* και του Κριαρά, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*¹⁷, ήταν πολύτιμα βοηθήματα στον εντοπισμό των αρχαϊσμών του ιδιώματος, επειδή συνήθως αυτά αποτελούν τη βασική πηγή των πληροφοριών μας σχετικά με την παρουσία αρχαϊκών στοιχείων στα ιδιώματα. Για την παρουσία των λεξιλογικών αρχαϊσμών του Βελβεντού έλαβα υπόψη μου το υλικό που περιέχεται στην πραγματεία του Μπουντώνα, καθώς και υλικό από τη δική μου προσωπική συλλογή, εφόσον είμαι κάτοχος του ιδιώματος, το οποίο όμως άντλησα όχι από το σύνολο του λεξιλογικού υλικού του Βελβεντού που έχω συλλέξει η ίδια, αλλά από το υλικό μιας γλωσσικής νησίδας χωριών της Πιερίας που περιέχεται στην πραγματεία των Χρ. Τζιτζιλί και Ε. Δουγά-Παπαδοπούλου, προς το οποίο και το αντιπαρέβαλα. Ασφαλώς υπάρχουν και άλλοι αρχαϊσμοί που θα έλθουν στο φως, όταν δοθεί όλος ο λεξιλογικός πλούτος του ιδιώματος Βελβεντού στο μέλλον.

Από την εξέταση του υλικού των αρχαϊσμών προκύπτουν τα εξής στοιχεία: α) το σύνολο των αρχαϊσμών του ιδιώματος ανέρχεται σε 319, β) απ' αυτούς οι 117 περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα, ενώ οι υπόλοιποι 202 προέρχονται από δική μου προσωπική αντίληψη και είναι καρπός της αντιπαράβολής τους προς τους αντίστοιχους αρχαϊσμούς των χωριών της Πιερίας, γ) από το σύνολο των 117 αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 52 οφείλονται στη δική μου επισήμανση και οι άλλοι 25 στην αντιπαράβολή τους προς τους αντίστοιχους αρχαϊσμούς των χωριών της Πιερίας, ενώ οι υπόλοιποι 41 έχουν ήδη επισημανθεί από τον Ανδριώτη σε άρθρο του του 1953¹⁸, δ) από τους 117 αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 6 ανήκουν στα ιδιώματα γειτονικών χωριών, τα οποία αναφέρει ο συγγραφέας, και ε) από το σύνολο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 11 δεν απαντούν σ' άλλα ιδιώματα, όπως τουλάχιστο φαίνεται από το Λεξικό των αρχαϊσμών του Ανδριώτη που αποτελεί και την κύρια πηγή των πληροφοριών μας.

(1979) 396-400, κ.ά.

17. Βλ. Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό της ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669*, τ. 1-10, Θεσσαλονίκη 1969-1988.

18. Βλ. Ανδριώτη, *Οι αρχαϊσμοί*, σσ. 101-108. Τους αρχαϊσμούς του Βελβεντού που περιέχονται στο άρθρο του Ανδριώτη σχολίασε ο Θαβάρης στο άρθρο που αναφέραμε.

Στον κατάλογο που ακολουθεί δίνονται οι αρχαϊσμοί, τους οποίους έχω επισημάνει η ίδια από την πραγματεία του Μπουντώνα, καθώς και η ετυμολογική τους προέλευση. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώνα:

αγροικιά «έννοω» < αρχ. ἀγροϊκος¹⁹.

αναμιύξου ρ. «άναμύω (άνοιγω τούς ὀφθαλμούς). Ἡ λέξις σημαίνει ποιάν τινα κίνησιν» < μεσν. αναμύω²⁰.

ανδήρ ὄ' ἠ «συστολή, ἐντροπή (ἀντρουπή)» < μεσν. εντήρησις²¹.

απόρρο ἴγμα το «ἔκτρομα» < μεσν. ἀπόρρομμα²².

αρκάτους «χωρίς ἀποσκευήν, χωρίς βάρος, ἐλεύθερος» < μεσν. αρκάτος < λατιν. arcatus²³.

αφ' ὄπᾶ ἠ «ὄ,τι ἀφήνει ὁ μεταξοσκώληκας κορεσθείς» < μεσν. αφουσία²⁴. (Ο Μπουντώνας το συσχετίζει με το *αφησᾶ* < ἀφήνω²⁵).

βρουχός ο «τεχνητός λάκκος, εἰς ὃν κλείεται ὕδωρ καί ἐν ᾧ συντελεῖται ἡ σήψις τοῦ ξυλώδους μέρους τοῦ ξύλου. Βρουχός εἰσέτι σημ. κλωστήν μεταξίης» < αρχ. βρόχος²⁶.

δγάνωνουμι – ξαναδγάνωνουμι «ἐπανερχομαι εἰς τάς αἰσθήσεις μου» < αρχ. διανοοῦμαι²⁷.

δγᾶστ'λου το «διάστυλον, ἄλλως παραστάτης» < μγν. διάστυλον²⁸.

*έγιρμα*²⁹ το «κλίσις, καταφέρεια» < αρχ. ἐγείρω.

έγγλημα το «ἡ λέξις διεσώθη ἐπί τῆς σημασίας σωματικῆς παθήσεως· ἀποῦ π αὐτό τοῦ έγγλημα πέθανιν, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀσθενείας ἀπέθανεν, ἀπομιν έγγλημα, ἡ θεραπεία δέν συντελέσθη εἰσέτι καί μένει ὑπόλοιπον τῆς ἀσθενείας» < αρχ. έγγλημα³⁰.

θαμαίνουμι «θαυμάζω» < αρχ. θαυμάινω³¹.

θεραπεύουμι «ἡ σημερινή σημασία τῆς λέξεως ταύτης ἀφίσταται πολύ τῆς ἀρχαίας· ἡ λέξις εἶναι πάντοτε ἐν μεταφορικῇ σημασίᾳ» < αρχ. θεραπεύομαι³².

19. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 67.

20. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 101.

21. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 240.

22. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 142.

23. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 153.

24. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 168.

25. Βλ. Μπουντώνα, *ὄ.π.*, σ. 76.

26. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 188.

27. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 207.

28. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 208.

29. Βλ. Κριαρά, *ὄ.π.*, τ. Ε', στο λ. έγερμα < αρχ. έγείρω.

30. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 220.

31. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 274.

32. Βλ. Liddell-Skott-Jones, *A Greek-English Lexikon*, Oxford 1968, σ. 792.

θριμασκά η «πυρετός» < αρχ. θερμασία³³.
 κάβανους ο «πήλινον ἀγγείον» < ησυχ. γάβενον³⁴.
 καταλαχού «καταλαχόν, κατά τύχην» < αρχ. καταλαγχανά³⁵.
 κάψους ο «κάψα, δοχεῖον» < κάψα < λατιν. *capsa*³⁶.
 κ'τάζουμι «κοιτάζομαι» < μτγν. κοιτάζω < αρχ. κοιτάζομαι³⁷.
 λαχνός ο «κλήρος» < μεσν. λαχνός³⁸.
 μουλουιά η «συμβόλαιον» < αρχ. ὁμολογία³⁹.
 μονόκιρου το «λίθος ἡγιασμένος καί ἱαματικός ἢ προφυλακτικός θεωρούμε-
 νος» < αρχ. μονόκερω⁴⁰.
 νόχτους ο «ὄχθος» < αρχ. ὄχθη⁴¹.
 νάμα το «νέος ἀγρός, ἀνοιγμα (ἐν Κατερίνῃ)» < μτγν. νέαμα⁴².
 ξαργού, ξάργου, ξαργούς «ἐπίτηδες» < αρχ. ἔξ ἔργου⁴³.
 Ξιλ'νίζου «ἀφαιρῶ τόν σπόρον τοῦ λίνου» < μεσν. εκλινώ⁴⁴.
 Ξίτρι το «ξυστήριον» < * ξυστήριον, υποκορ. του αρχ. Ξύστρον⁴⁵.
 παταγώνου «ἐκπλήττω, -ομαι» < αρχ. παταγῶ⁴⁶.
 πάχτουμα το «τό πάκτωμα» < μεσν. πάκτωμα⁴⁷. Στο ιδίωμα απαντά και το
 ρ. παχτώνου «νοικιάζω τα χωράφια» < μεσν. πακτώνω⁴⁸.
 πιδονκομιώ «παιδοκομιῶ» < μτγν. παιδοκομιῶ⁴⁹.
 πιρίττου «πλέον, περισσότερον» < αρχ. περιττός⁵⁰.
 πούρnikovs «πορnikovs, λάγνος» < μτγν. πορnikovs⁵¹.
 προυτλάζου «θέτω νά θηλάσει (ποιμενική λέξις)» < * προσθηλιάζω < πρὸς
 + θηλή⁵².
 προχουόν' το «τό ἄκρον τῆς κουρίτας τοῦ ὕδρομύλου, ὅθεν προχύνεται τό

33. Βλ. Liddell-Skott-Jones, ὁ.π., σ. 794.

34. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 191.

35. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 303.

36. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 310.

37. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 322.

38. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 351.

39. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 408.

40. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 382.

41. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 424.

42. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 390.

43. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 246.

44. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 228.

45. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 399.

46. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 442.

47. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 427.

48. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 427.

49. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 426.

50. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 448.

51. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 461.

52. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 468.

ὔδαρ» < αρχ. προχῶναι αἰ⁵³.

πυλ' η «πύλη, παραπέτασμα, ἐν Θεσσαλονίκη κουρτίνα» < αρχ. πύλη⁵⁴.

πυρομάχους ο «πυρομάχος» < μτγν. πυρομάχος < αρχ. πυριμάχος⁵⁵.

(μι) ρέμβιτι «αἰσθάνομαι ἔσωθέν μου θάρρος, διάθεσιν πρὸς τι» < αρχ. ῥέμβομαι⁵⁶.

ρουχάζου «χύνομαι μετ' ἀφθονίας (ἐπὶ ὕδατος)» < ησυχ. ῥογχάζω⁵⁷.

σάια η «μᾶλλινόν τι ὕφασμα» < μτγν. σαγίον, υποκορ. του αρχ. σάγος⁵⁸.

σβάλ' το «σβάλι(ον) (βῶλος)» < αρχ. βωλίον, υποκορ. του αρχ. βῶλος⁵⁹.

σειράδ' το «παρική τις» < μεσν. σειράδιον < αρχ. σειρά⁶⁰.

σπαθ' η «ξυλίνη σπάθη» < αρχ. σπάθη⁶¹.

τριβή η «τόπος τριμμένος, πατημένος» < αρχ. τρίβος⁶².

τριότ' ζ «τριῶν ἐτών» < αρχ. τριετής⁶³.

τρουπί το «μέγα τεμάχιον κορμού δένδρου», υποκορ. του αρχ. τρόπις⁶⁴.

ταιτόφιδ' το «πολύ μικρόν, μικροσκοπικόν πράγμα» < αρχ. τιθθίδιον, υποκορ. του αρχ. τιθθός⁶⁵.

φαρσώνου «περιορίζω διά σανίδων» < * φαρσώνω < αρχ. φάρσος⁶⁶.

φλούστρου το «τό ἀποβαλλόμενον ἐκ τοῦ σίτου φλούδι κατά τό στούμπισμα» < μεσν. φλούστρον⁶⁷.

χρσιφιλότ' ζ και χροικφειλέτ' ζ «χρεωφειλέτης» < μτγν. χρεωφειλέτης⁶⁸.

ψήτρι το «ᾧ, τι καὶ ἔτρι» < μεσν. ψηκτριόν, υποκορ. του αρχ. ψήκτρα⁶⁹.

ψφι το «μαχαιράκι» < αρχ. ξιφίον, υποκορ. του αρχ. ξίφος⁷⁰.

53. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 471.

54. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 473

55. Βλ. Liddell-Skott-Jones, *ό.π.*, σ. 1557.

56. Η αναγωγή της λ. στο αρχ. ῥέμβομαι (*Lexikon*, σ. 476) είναι άποψη του καθηγητή Χαρ. Συμεωνίδη. Είναι εξίσου πιθανό να ανάγεται και στο αρχαίο ρ. ῥέπω (*Lexikon*, σ. 478), όπου και η φρ. «μ' ῥέμπιτι» από τη Σιάτιστα.

57. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 481.

58. Βλ. και Δικ. Βαγιακάκου, «Μανιάται εις Ζάκυνθον», *Επετηρίς του Αρχείου της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, Αθήνα 1954, σ. 72.

59. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 190.

60. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 488.

61. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 505.

62. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 557.

63. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 558. Η άποψη του Συμεωνίδη είναι ότι το επίθ. παράγεται από το τριῶν ἐτών και όχι απευθείας από το αρχ. επίθ. τριετής.

64. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 560.

65. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 552.

66. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 579.

67. Βλ. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Graz 1958, στο λήμμα φλούστρον.

68. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 602.

69. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 608.

70. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 398.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα και τους έχω επισημάνει από την αντιπαροβολή τους προς τους αντίστοιχους των χωριών της Πιερίας. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώνα. Οι ετυμολογίες είναι από το αντίστοιχο κεφάλαιο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία των Δουγά-Παπαδοπούλου-Τζιτζιλή. Εκεί υπάρχουν και οι αντίστοιχες παραπομπές:

αδράχνου «δράχνω = δράττομαι» < μεσν. δράχνω < μτγν. δράττω.

ανδηρόνυμι «συστέλλομαι, έντρέπομαι (άνδρέπουμι)» < μεσν. αντηρούμαι < αρχ. έντηρῶ.

γεύου προσφέρω φαγητό ή ποτό» < μεσν. γεύω «προσφέρω γεύμα» < αρχ. γεύω.

γραίνου «γραίνω, ξαίνω» < ησυχ. γραίνω < μτγν. γράω.

δγόντους «διετής» < αρχ. διετής⁷¹.

δρουμί «δρομί(ον) (δραγμίον) = δράγμα» < * δραγμίον, υποκορ. του αρχ. δράγμα.

έργατα τα «δόλοι, ιδιοτροπίαι» < αρχ. έργον.

ζαβγά ή «ζαβουλά (έν Αθήναις)» < μεσν. ζαβία «ανοησία».

καταπατώ «καραδοκῶ, καιροφυλακτώ» < μεσν. καταπατώ «κατασκοπεύω» < αρχ. καταπατῶ.

κουδῶσάβῶρ' το «κόσσυφος» < * κοσσυφάριον, υποκορ. του αρχ. κόσσυφος.

λαμμώνου «βυθίζομαι εις τήν ἄμμον, εις τήν περιουσίαν» < ἰλ-αμμους < αρχ. ἰλῦς.

λιμβά τα «τά ἀμελέτητα» < μτγν. λιμβός.

μάτη ή «έντερον χόριρον, έν Θήρα αίμαθιά = αίματιά» < μτγν. αίματιά⁷².

μουλουγῶ «διηγούμαι» < αρχ. ὀμολογῶ.

μούρ' ονους («μούργινος;») = βαθέως έρυθρός» < μτγν. μόρινος.

ξινουμά «έκδικῶ, και ἄμεταβάτως φεύγω» < μτγν. ένκομή.

ξαρίζον «ξυαλίζω, καθαρίζω» < αρχ. ξυάλη.

ουστριά ή «ὀστριά (δένδρον)» < μτγν. ὀστριά.

πάλλα ή «σάγισμα τῶν ζῶων και ξίφος» < ησυχ. πάλλα· σφαῖρα έν ποικίλων νημάτων πεποιημένη.

71. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 210. Ο Συμειωνίδης δέχεται την άποψη ότι το επίθ. παράγεται από το δυο ετών και όχι απενθείας από το αρχ. επίθ. διετής.

72. Πρώτος ο Παπαζαφειρόπουλος στο βιβλίο του *Περὶ αναγωγῆς γλωσσικῆς ἰλῆς και εθιμῶν του ελληνικοῦ λαοῦ, ἰδία δε του της Πελοποννήσου*, Πάτρα 1887, σ. 378, συσχέτισε τη λ. με την αρχαία ματτή, μακεδονικής και θεσσαλικῆς προέλευσης, και λέει: ἄματτινά· νομίζω και ή λέξις και τό ἔδεσμα προσομοιάζουσι τῷ παρά τοῖς ἀρχαίοις ματτινά. Η άποψη δεν έγινε δεκτή ούτε από τον Ν. Καλλέρη (*Les anciens Macedoniens. Étude linguistique et historique*, Athens 1954, τ. 1, σσ. 235-236), ούτε από τον Ανδριώτη, ο οποίος στο *Lexikon* την ανάγει στη μεταγενέστερη λ. αίματιά.

πανουγρόμ' το «πλήν τοῦ λοιποῦ φορτίου ῥίπτουσιν ἐνίστε ἐπὶ τοῦ σάγματος (σαμάδ') τοῦ φορητοῦ καὶ ἄλλο βάρος. Τοῦτο τὸ βάρος λέγεται πανουγρόμ' (ἐπανωγόμεν.) < μεσν. απαναγόμεν.

προουσαμμώνου «πληρῶ ἢ πληροῦμαι ἄμμου, ἐπὶ αὐλάκων» < *προουσαμμώ (< πρὸς + ἄμμος).

σκαπιτώ «παίρνω δρόμον, φεύγω» < αρχ. κάπετος.

σκληφός «σκληρός» < *σκληφός· πβ. ὅμως και σκληφρός.

τριότ'κους «τριετής» < αρχ. τριετής⁷³.

φουκάλ το «φιλοκάλι(ον), σάρωθρον» < μεσν. φιλοκάλιον.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντῶνα, τους οποίους είχε παρουσιάσει ο Ανδριώτης μαζί με τα ερμηνεύματα και την ετυμολογική τους προέλευση στο άρθρο του του 1953 και τους οποίους σχολίασε ο Θαβώρης σε άρθρο του του 1983⁷⁴. Αυτοί είναι οι εξής:

ανάμα το, ανδίμαχους, απεικαστάνους, απόστρουφους ο, αρνάδ' το, αρνουπόχ' το, ασταίνουμι, βάζου, βάθδ' το, διάδρουμους ο, δίμοιρου το, δοχ' και αδόχ' το, ἐνιργα, ηδύσματα τα, ίπουρου το, καδ' η, κρισ' η, ληβόθλα η, λιπασά η, λοιμ'κή η, μάκους ο, νδένου, ξόγανου το, ουμδλή η, πέταρου το, πηρέτ' το, πράζου, προουσαμμώνου, ῥ'σοῦπλ' η, σκάμμα το, σκούλλους ο, συδρουμώ, ὄ'τχω, σνγόρμιτσα η, τιλειμίδ'μρου το, τραχ'λά η, ὑπιργα τα, φανός ο, φ'λλαῖ' το, χαμαίνδρου το, χαμώρσας ο.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που δεν περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντῶνα αλλά τους έχω αντλήσει από την προσωπική μου συλλογή, με βάση όμως μόνο το υλικό που απαντά στα χωριά της Πιερίας, με το οποίο και το αντιπαραβάλλω, και όχι με το σύνολο του λεξιλογικού υλικού του Βελβεντού που έχω συλλέξει η ίδια. Τα ερμηνεύματα και οι ετυμολογίες, καθώς και οι ανάλογες παραπομπές, είναι από το αντίστοιχο κεφάλαιο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία των Δουγά-Παπαδοπούλου-Τζιτζιλή. Αυτοί είναι οι πολυπληθέστεροι και είναι οι εξής:

α' Ουσιαστικά

αγέλ' η «κοπάδι από μεγάλη ζώα» < αρχ. ἀγέλη.

αίσθημα το «φιλότιμο» < αρχ. αἴσθημα.

δώνγους ο «είδος κόκκινου επιτραπέζιου σταφυλιού με μυτερές ρώγες» <

73. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 558. Ο Συμεωνίδης το παράγει από το τριών ετών.

74. Βλ. Θαβώρης, *ό.π.*

- αρχ. *ἀετώνυχον*.
άλας το «αλάτι» < αρχ. *ἄλας*.
αλιβρίτζ ο «παιδική αρρώστια που το χαρακτηριστικό της είναι ένα άσπρο επίχρισμα στην στοματική κοιλότητα και στο λαϊμό» < αρχ. *ἀλευρίτης*.
αλ'μάξ' το «τρυφερό κλαδί από δρυ» < αρχ. *λεϊμαξ*.
αλτσιδ' το «θηλεία νήματος για το διασίδι του αργαλειού» < μεσν. *αλυσίδι* < *μτγν. ἄλυσίδιον*.
αλ'πόη η «άγονο έδαφος» < * *ἀλιπόγειος* < *ἄλιπος* + *γῆ*.
ανιμοστρόφ' το «ανεμοστρόβιλος» < αρχ. *ἀνεμόστροφος*.
αριά η «είδος βελανιδιάς» < *μτγν. ἄρια*.
βάκακας ο «βάτραχος» < *ησυχ. βάβακας*.
βουρλόγ' το (στα χωριά της Περείας *βουρλόξ'*) «αβγό χωρίς κρόκο που θεωρείται κακός οιωνός» < αρχ. *πρόλογος*.
βρουστηνά η «στήθος ανθρώπου και ζώου» < * *προστήμιον* < *πρό* + *στήμα*.
γινν'τούδ' το «νεογέννητο» < αρχ. *γεννητός*.
γραμματ'κός ο «γραμματέας της κοινότητας» < αρχ. *γραμματικός*.
γρηπίδα η «το επάνω μέρος του τοίχου» < αρχ. *κρηπίς*.
γρουθιά' το «η γροθιά ως μονάδα μετρήσεως» < *μτγν. γρονθάριον*.
δήρα η «πέρασμα σε χωράφι» < αρχ. *ἄνδηρον*· *διαλεκτ. άντηρας πβ. όμως και το ομώνυμο δίρα «τορός» < ολαβ. δίρα*.
ένδυμα το (στα χωριά της Περείας *νδύμα*) «το εσωτερικό περίβλημα του κάστανου» < αρχ. *ένδυμα*.
θριμάδ' το «το *ξουμί*, όπου ζέσταιναν νερό για το πλύσιμο των ρούχων» < μεσν. *θερμάριον*.
θύρα η «το κενό ανάμεσα στα δόντια του ξυλόχτενου» < αρχ. *θύρα*.
ιξός ο «παράσιτο που βγαίνει στις καστανιές» < αρχ. *ιξός*.
ιφταϊτ'κους «για ζώο, εφτά ετών» < αρχ. *έπταετής*⁷⁵.
καλαμίδ' το «βέργα πίσω από το χτένι που κρατά το στημόνι τεντωμένο» < μεσν. *καλαμίδιν, υποκορ. του αρχ. καλάμη*.
κάλλους το «ομορφιά» < αρχ. *κάλλος*.
κάματος ο «εξάντληση από την πολλή κούραση» < αρχ. *κάματος*.
κανδ'λάδ' το «τενεκεδένια βάση με τρύπα στη μέση, όπου μπαίνει το φιτίλι» < * *κανδηλάριον, υποκορ. του αρχ. κανδήλη*.
κάνεστῶ' το «κάνιστρο» < αρχ. *κάνιστρον*.
καρόφ'λλου το «φύλλο καρδιάς» < αρχ. *καρυόφυλλον*.
καρδιά η «καρδιά» < αρχ. *καρύα*.
κατάλυμα το «κατάλυμα» < *μτγν. κατάλυμα*.

75. Ο Συμειωνίδης δέχεται την άποψη ότι επίθ. δεν πρέπει να προέρχεται απευθείας από το αρχ. επίθ. *έπταετής*.

κεραμαργό το «κεραμοποιείο» < μεσν. κεραμαρείον < αρχ. κέραμος⁷⁶.
κληρικό το «1) καταγωγή, ρίζα, 2) κληρονομικότητα» < αρχ. κληρικός.
κόνδυλος ο «το μάτι, ο κόμπος στο νεαρό κλωνάρι» < αρχ. κόνδυλος.
κουμμιάς ο «κομμάτι ξύλινης σκεπής που έχει την ίδια κατεύθυνση»
 < * κομμιάς (;) πβ. και κομμάτια «small logs».
κρέμασ' η «1) νερό που πέφτει από ύψος, 2) πολύ επικλινές μέρος» < αρχ.
 κρέμασις.
κρουστάλλ' το «ποικιλία άσπρου σταφυλιού» < μτγν. κρουστάλιον.
λάγανου το «πρήξιμο στα ούλα των μπροστινών δοντιών των μεγάλων
 ζώων» < μτγν. λάγανον.
λάνγυρος ο «η πρώτη αμετάβραστη ρακή» < ησυχ. λάκυρος.
λαθύρ' το «1) ο αρακάς, 2) ο λοβός του αρακά, του φασουλιού κλπ. < μεσν.
 λαθύριν, υποκορ. του αρχ. λάθυρος.
λουβίδ' το «ο λοβός του βίκου κλπ.» < * λοβίδιον, υποκορ. του αρχ. λοβός.
λυγά η «λυγαριά» < αρχ. λύγος.
μαρτυρία η «συμβουλή» < μεσν. μαρτυρία «άποψη, γνώμη» < αρχ. μαρτυρία.
μηναίο το «ο μισθός ενός μηνός» < μεσν. μηναίο < μτγν. μηνιαίος.
μσοτοιχ' το «μειστόιχος» < * μεστοίχιον, υποκορ. του μτγν. μειστοίχος.
μόλυμμα το «1) μόλυνση, 2) μτφ. σιχαμερός άνθρωπος» < μτγν. μόλυμμα.
μονόλυκος ο «λύκος ιδιαίτερα άγριος που ζει μόνος» < αρχ. μονόλυκος.
μονόσκορδου το «σκόρδο με μια μόνο σκελίδα» < μτγν. μονόσκορδον.
μοσκίδα η «νεαρή αγελάδα» < * μοσχίς, υποκορ. του αρχ. μόσχος.
νεύρα η «1) το νεύρο, 2) η φλέβα» < αρχ. νευρά.
νοιχάτ' το «μικρός γκρεμός με ρέμα στο βάθος» < * όχθάριον, υποκορ. του
 αρχ. όχθη.
ξυλουφάης ο «1) εργαλείο των ξυλουργών, 2) σαράκι» < μτγν. ξυλοφάγος.
'ξυφύλλ' το «το τρυφερό φύλλο του πουρναριού που δεν έχει ακόμα αγκάθια»
 < μτγν. όξυφύλλος, όξυφύλλον.
όργους ο «1) λωρίδα χωραφιού, 2) όργανο» < αρχ. έργον⁷⁷.
όρους το «όριο» < αρχ. όρος.
πάχα τα «τα δυο κόκαλα στο διάφραγμα» < μεσν. απάκιον.
παρασούμ' το «παρατσούκλι» < αρχ. παράσημος.
παραστάτ'ς ο «ο παραστάτης της πόρτας» < αρχ. παραστάτης.
πασπάλ' η «1) λεπτό αλεύρι, 2) ψηλό και αραιό χιόνι» < αρχ. πασπάλη.
πιδάριου το «μικρό παιδί» < μεσν. παιδάριο < αρχ. παιδάριον.
πυλικάνους ο «ο τεχνίτης που πελεκά τις πέτρες» < αρχ. πελεκάς, πελεκάν.

76. Βλ. Du Cange, ό.π., σ. 636, στο λήμμα *κεραμαρείον*.

77. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σσ. 256-257. Ο Συμμεωνίδης δέχεται ότι η λ. είναι μεταρρηματικό ουσ. από το ρ. *οργάλογώνω*.

- πιρόν'* το «πιρούνι» < μτγν. περόνιον.
'πιστόβαρου το «φορτίο στο πίσω μέρος του σαμαριού» < μτγν. ὀπισθοβαρής.
πληθώρα η «μεγάλο πλήθος» < αρχ. πληθώρα.
πουδανάδ' το «το σκέλος του σώβρακου», υποκορ. του αρχ. ποδεών.
'πουδιδά η «τα παπούτσια» < αρχ. ὑπόδεσις.
πουλιτεία η «πόλη» < αρχ. πολιτεία.
πουριμά η «πέρασμα στο χωράφι» < αρχ. πορεία.
πρήσιμα το «πρήξιμο» < αρχ. πρήσιμα.
προυξ'μάρ' το «το προξύμι που το ζυμώνουν πρώτα με λίγο αλεύρι μέχρι να φουσκώσει για να προσθέσουν μετά και το υπόλοιπο» < πρό + * ζυ-
 μάριον.
προμιύθχα η «συμβουλή» < μτγν. προμύθιον.
προυτόγαλα το «το πρώτο γάλα μετά τη γέννα» < μτγν. πρωτόγαλα.
προυτουιπν' το «ο πρώτος ύπνος» < μτγν. πρωτουῖπνιον.
σαλαή η «κίνηση που κάνει κάποιος ψάχνοντας για κάτι» < μεσν. σαλαγή.
σέβασ' η «σεβασμός» < μτγν. σέβασις.
σκεπ' η «η σκέπη που τυλίγει τα εντόσθια του ζώου» < αρχ. σκέπη.
σκληθρους ο «δέντρο που φυτρώνει κοντά στα ποτάμια» < μτγν. κληθρος.
σκ'λλόσκουρδου το «είδος άγριου φαγώσιμου χόρτου» < αρχ. σκίλλα.
σκοτιδγά τα «σκοτεινά, σκοτάδι» < * σκοτίδιον, υποκορ. του αρχ. σκότος.
σπάραγανου το «σπάραγανο» < αρχ. σπάραγανον.
στρέβλη η «ξύλο που σφίγγει το χερόβουλο» < μτγν. στρέβλη.
στριπατό' το «κάνουλα βρύσης» < μεσν. στρεπτάριον.
στρωσ' η «η στρώση γενικά» < μτγν. στρωσις.
σβρασ' η «είδος πασχαλινού φαγητού με συκωτάκια, έντερα, κρεμυδάκια κλπ.» < αρχ. συμβραζώ.
συδρομμή η «παρακίνηση, παρώτρυνση» < αρχ. συνδρομή.
συναγώι το «1) συναγωνισμός, ανταγωνισμός, 2) εντατική εργασία» < μτγν. συναγώγιον «συναγωγή».
σφαία η «το σημείο στο λαιμό του ζώου, όπου τοποθετούν το μαχαίρι για να το σφάξουν» < * σφαγία.
τζέροντσα η «φαγώσιμο αγριόχορτο» < μτγν. σμύρνιον > διαλ. *τζίρνα*, *ζβεο-
 νί*⁷⁸.
τιλώνιου το «Άδης» < μτγν. τελώνιον, μεσν. «δαιμονικό».
τριμήν' το «ποικιλία σιταριού που ωριμάζει μέσα σε τρεις μήνες» < αρχ. τριμήνος.

78. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 504, στο λήμμα *σμύρνιον*. Στα χωριά της Πιερίας απαντούν οι τύποι *ζέροντα* και *ζβέροντσα* (βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, ό.π., στο αντίστοιχο λήμμα, στο κεφ. των αρχαϊσμών).

φιλουριά η «φλαμουριά» < μγν. φιλυρέα.
 φ'λα η «φίλεμα» < αρχ. φιλία.
 φριξί⁷⁹ η «μεγάλος φόβος, πανικός» < αρχ. φριξί⁷⁹.
 φιλί' το «λεπτή τολύπη μαλλίου που βγαίνει από το λανάρι» < * πτίλιον,
 υποκορ. του αρχ. πτίλιον.
 'φτριδ' το «κλωστή που κρέμεται από το ρούχο» < μγν. ύπτριόν.
 χαμουκέρασου το «άγρια φράουλα» < αρχ. χαμαικέρασος.
 χάους το «μεγάλο βάθος, βάραθρο» < αρχ. χάος.
 χιλιδόνα η «χελιδόνι» < αρχ. χελιδών.
 χοιράδ' το «γουρουνόπουλο» < * χοιράδιον, υποκορ. του αρχ. χοίρος.
 ψαλίδα η «έντομο με δαγκάνες» < αρχ. ψαλίς.
 ψηφουτά τα «υφαντές κουβέρτες με σχέδια» < αρχ. ψηφωτός.
 ψιφτουμάρτυρας ο «ψευδομάρτυρας» < αρχ. ψευδομάρτυς.

β' Επίθετα

άβλαφτους «που δεν έχει βλαφτεί» < μγν. άβλαπτος.
 άδουτους «αυτός που δεν έχει δοθεί» < αρχ. άδοτος.
 αθόλουτους «ο μη θολωμένος» < αρχ. άθόλωτος.
 ακάρπ' στους «αυτός που δεν έχει καρπίσει» < αρχ. άκάρπιστος.
 ανιλλίπτιους «αυτός που δεν απουσιάζει, διαρκής» < μγν. άνελλιπτής.
 ατήρ' τους «αυτός που δεν τον φροντίζει κανένας» < αρχ. άτήρητος.
 βαρύγλουσσους «τραυλός» < μεσν. βαρύγλωσσος.
 ιφταϊτ' τους «εφτά ετών (για ζώο)» < αρχ. έπταετής.
 κακόστουμους «αυτός που μιλάει άσχημα» < αρχ. κακόστομος.
 μιγαλόφυλλους «για φυτό, που έχει μεγάλα φύλλα» < αρχ. μεγαλόφυλλος.
 'μουβόρους «αιμοβόρος» < αρχ. αίμοβόρος.
 μούκας «λιγλόλογος» < ησυχ. μικός· άφωνος.
 μουνουκέφαλος «(για σκόρδο) με κεφάλι χωρίς σκελίδες» < μγν. μονοκέ-
 φαλος.
 ουκνός «τεμπέλης» < μγν. όκνία.
 πινδαϊτ' τους «(για ζώο) πέντε ετών» < αρχ. πενταετής⁸⁰.
 πλέτιρους «περισσότερος» < πλειότερος.
 'πόμ' κρους «μικροκαμωμένος» < μεσν. απόμικρος.
 πρόσκιρους «1) πρόχειρος, εύκολος, 2) ανεπτυγμένος σωματικά» < μγν.
 πρόσχερος.
 σαλός «ανόητος» < μγν. σαλός.
 στριβλός «ανάποδος, ιδιότροπος» < αρχ. στρεβλός.

79. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 586. Ο Συμειωνίδης παράγει τη λ. από τον αόρ. έφριξα.

80. Ο Συμειωνίδης δεν δέχεται ότι το επίθ. προέρχεται απευθείας από το αρχ. επίθ. πεντα-
 ετής.

συνήλικους «συνομήλικος» < αρχ. συνήλιξ.
φράνδαλους⁸¹ «παλαβός, παλαβιάρης» < μτγν. φάλανθος, φαλαντίας
«φαλακρός».

γ' Ρήματα

αδικεύου «αδικώ» < μεσν. αδικεύω (πβ. μτγν. αδίκευσις).
αδουλόυμι «θυμούμαι» < αρχ. δοκῶ.
αλαφρίζου «είμαι ελαφρός, ασόβαρος» < αρχ. ἔλαφρίζω.
αναγυρίζου «συγυρίζω το σπίτι» < μεσν. αναγυρίζω.
αναρρίζνου «προσθέτω πόντους στο πλεκτό για να το φαρδύνω» < αρχ.
ἀναρρίπτω.
απουκομινόυμι «κρέμομαι από κάποιον, εξαρτώμαι από κάποιον» < αρχ.
ἀποκρεμάννυμι.
απουρρίζνου «αποβάλλω (για ζώα κυρίως)» < μεσν. απορρίζνω < αρχ. ἀπορ-
ρίπτω.
απουφάινουμι «μου κακοφαίνεται» < αρχ. ἀποφάινομαι.
αφραίνουμι «ευφραίνομαι, ευχαριστιέμαι» < μεσν. ευφραίνομαι < αρχ. εὐ-
φραίνομαι.
αχιρνώ «αρχίζω» < αρχ. χειρῶ.
βιτώνον «χτυπώ με τη βίτσα» < μεσν. βιτώνω.
βλατάζουμι «συναντώ ξαφνικά» < αρχ. ἐμπελάζω > διαλ. < ἔμβλάζου.
γιματώ «γευματίζω» < μεσν. γεματίζω < μεσν. γευματίζω.
δειλ'νώ «τρῶγω δειλινό» < * δειλινίζω.
δύνουμι «μπορώ» < αρχ. δύναμαι.
ἔξαναγκάζουμι «αναγκάζομαι» < αρχ. ἔξαναγκάζω.
κακαρώνου «μαζεύομαι από φόβο» < ησυχ. κάρκαρος.
καρκαλάζου «ξεραίνομαι, στεγνώνω» < ησυχ. κάρκαρος.
καταπέφτου «εξασθενώ, καταρέω» < μεσν. καταπέφτω < αρχ. καταπίπτω.
κατασέρνου «κατηγορώ, κακολογώ κάποιον» < μεσν. κατασέρνω < αρχ. κα-
τασύρω.
καταστένουμι «τακτοποιούμαι, αποκαθίσταμαι επαγγελματικά» < αρχ. καθί-
στημι.
καταψύχου «δροσίζω» < μεσν. καταψύχω.
κινώνου «σερβίρω, βάζω φαγητό στο πιάτο» < αρχ. κενῶ.
λιχνόυμι «λιχνίζομαι» < μτγν. λικνίζω.
λυκώνουμι «αγριεύω και αναποδιάζω (για τα ζώα)» < αρχ. λυκῶω.
μαρ'ζούμι «μηρυκάζω (για τα ζώα)» < μεσν. μαρυκάζω < μτγν. μηρυκῶμαι.

81. Ο Ανδρωτίης το ανάγει στο επίθ. αντίλλαγος, απ' όπου τα διαλ. αναφάνταλλος και αλαφάνταλλος, ενώ ο Τζιτζιλής (Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας), ανάγει τους δια-
λεκτικούς αυτούς τύπους σ' έναν αμάρτυρο τύπο * αναφάλανθος.

- μβλώνου «σιωπῶ» < μεσν. μουλλώνω.
 μιλανίζου «γίνομαι μελανός» < μτγν. μελανίζω.
 νάω «ντύνω, επικαλύπτω, σκεπάζω» < αρχ. ἐνδύω.
 νουό «1) καταλαβαίνω, 2) σκέφτομαι» < αρχ. νοῦ.
 ξηχώ «1) αμτβ. διασκεδάζω, ψυχαγωγούμαι, 2) μτβ. διασκεδάζω, ψυχαγωγώ
 κάποιον» < μτγν. ἐξηχώ.
 ξιθιρνῶ «τελειώνω το θέρισμα» < αρχ. ἐκθερίζω.
 ξικρούου «ξεδίνω» < αρχ. ἐκκρούω.
 ξιλυταρίζου «απαλλάσσομαι, ξεμπερδεύω» < * ξελυτάρι < αρχ. ἐκλυτήριον
 (πβ. και μεσν. απολυταρίζω < απολυτάρι).
 ξιπυρνῶ «χάνω την πύρα» < μτγν. ἐκπυρίζω.
 ξιστροφρχάζουμι «έχω πόνο στον αφαλό και στην κοιλιά < * ἐκστροφῶ
 < πρῶθ. ἐκ+στροφῶ «έχω κοιλόπονο».
 ξιταράζου «ταράζω, ξεκουνῶ» < αρχ. ἐκταράσσω.
 ξιτουπίζου «εκτοπίζω, διώχνω κάποιον» < μεσν. εκτοπίζω < αρχ. ἐκτοπίζω.
 ξιχώνου «1) βγάζω έξω, 2) κάνω ανακομιδή του νεκρού» < αρχ. ἐκχώννυμι.
 ξ'λεύου «υλοτομῶ» < μτγν. ξυλεύομαι.
 'ξυφαίνου «τελειώνω την ύφανση» < αρχ. ἐξυφαίνω.
 ξω «ξύνω» < αρχ. ξύω.
 ξαναχώνου «κάνω ανακομιδή, ξεθάβω το νεκρό» < μτγν. ἀναχῶ.
 ογκνεύου «τεμπελιάζω» < αρχ. ὄγκνῶ.
 ουργάζου «επιπλήττω» < μεσν. ουριάζω < αρχ. ὠρύομαι.
 ουρθώνου «1) τακτοποιῶ, 2) μτφ. τιμωρῶ» < αρχ. ὀρθῶ.
 παραλαῶ «1) λέω ἀλλ' αντ' ἄλλων, 2) παραμιλῶ» < μτγν. παραλαῶ.
 παρατηρῶ «παρακολουθῶ» < αρχ. παρατηρῶ.
 προνεύουμι «τρῶω πρωινό» < αρχ. προγεύω.
 προνο'λάζουμι «εκτίθεμαι στον ήλιο, λιάζομαι» < μτγν. προσηλιάζομαι.
 σαλαίζου «κινούμαι ψάχνοντας να βρω κάτι» < μτγν. σαλαγίζω.
 σαχνάζου «μουχλιάζω, ανάβω από την υγρασία και τη ζέστη» < μτγν.
 σαχνός.
 σέπουμι «σαπίζω» < αρχ. σήπω.
 σιβαίνου «μπαίνω» < αρχ. εισβαίνω.
 σκαμματίζου «σαπουνίζω» < μεσν. σκαμματιζώ.
 σπαργανώνου «τυλίγω το μωρό με τα σπάργανα» < αρχ. σπαργανῶ.
 στριβλώνου «σφίγγω το δεμάτι με τη στρέβλα» < αρχ. στρεβλῶ.
 συλλουρούμι «συλλογίζομαι» < αρχ. συλλογίζομαι.
 συγθαθῶ «χορεύω τον συγγαλτοτό (συγκαθιστό) χορό» < αρχ. συγκάθημαι.
 συνριζου «ανταγωνίζομαι» < μτγν. συνερίζω.
 σφυρίζου «σφυρηλατῶ» < αρχ. σφυρίζω.
 τανίζου «τεντώνω» < αρχ. τανύω.

ταρταρίζου «φλαυράω» < μτγν. ταρταρίζω «τουρτουρίζω».
 τυμβανίζουμι «φουσκώνω από πολύ φαγητό, νερό κλπ.» < αρχ. τυμπανίζω.
 φουκαλνώ «σκουπίζω» < μεσν. φλοκαλώ «σκουπίζω» < αρχ. φιλοκαλώ.
 φτω «φτύνω» < αρχ. πτύω.
 χλυνγάζου «έχω λόξυγγα» < ησυχ. λυγγάνω.
 χουχλάζου «κοχλάζω» < αρχ. κοχλάζω.

δ' Επιρρήματα

αδι- ως α' συνθετικό στα αδιδώ, αδιτότι κλπ. < αρχ. ὄδε.
 ιξαρχής «από την αρχή» < μεσν. εξαρχής < αρχ. ἔξ ἀρχῆς.
 καταπρόσουπου «κατάμουτρα» < αρχ. κατά πρόσωπον.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω και τους αρχαϊσμούς (έξι συνολικά) που δεν ανήκουν στο Βελβεντό αλλά σε ιδιώματα γειτονικών χωριών, μαζί με την ετυμολογική τους προέλευση. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώννα:

άπουρας ο «Σιατ.) ἄπορος» < αρχ. ἄπορος⁸².
 διάδρουμους ο «(εν Σιατ.) = διάδρομος, σύρτης» < μτγν. διάδρομος⁸³.
 έριζα «(έν Παλιγρ.) = από ρίζης» < μτγν. ἔριζος⁸⁴.
 μετέχω «(έν Σιατ.) = μετέχω» < αρχ. μετέχω⁸⁵.
 'πίκινδρους «ἐπίκεντρος, πρὸς τὸ κέντρον κλίνων (Παλιγρ.)» < μτγν. ἐπίκεντρος⁸⁶.
 πλημμαρίζου - πλημμουρά «(Παλιγρ.) πλημμυρῶ, πλήμμυρα» < πλημμάρι < μτγν. πλήμη⁸⁷.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω και τους αρχαϊσμούς που δεν απατούν σ' άλλα ιδιώματα, όπως τουλάχιστο φαίνεται από το Λεξικό των αρχαϊσμών που αποτελεί και την κύρια πηγή των πληροφοριών μας, χωρίς να παραθέτω τα ερμηνεύματα και την ετυμολογική τους προέλευση, τα οποία παρέθεσα πιο πάνω και μερικά από τα οποία έχουν δοθεί από τον Ανδριώτη στο άρθρο του. Αυτοί είναι οι εξής:

ασαίνουμι, βάζου, δῆσ'τ'λου, ένιργα, θαραπέουμι, μουλουιά, νόχτους, πέταυρου, σάια, συνγόρμισσα⁸⁸ και ταιτόφιδ'.

82. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 141.

83. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 204.

84. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 240.

85. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 375.

86. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 252.

87. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 456.

88. Ο Θαβώρης, *ό.π.*, σ. 44, συνδέει τη λ. με τη διαλ. *συχρομίτιστα* που ο Ανδριώτης στο *Lexikon* (σ. 523) την παραθέτει στο λήμμα * *σύγκρεως* ως συνώνυμη.

Προσπάθησα, με βάση το υλικό που είχα στη διάθεσή μου από την πραγματεία του Μπουντώννα καθώς και από το τμήμα της δικής μου συλλογής που ανταποκρίνεται στο αντίστοιχο υλικό των χωριών της Πιερίας, να παρουσιάσω το σύνολο των αρχαϊσμών του ιδιώματος. Ίσως υπάρχουν και μερικοί στην πραγματεία του Μπουντώννα, τους οποίους δεν μπόρεσα να εντοπίσω, αλλά ασφαλώς υπάρχουν και άλλοι, οι οποίοι θα έλθουν στο φως, όταν δοθεί όλο το λεξιλογικό δυναμικό του ιδιώματος στο μέλλον. Πάντως, παρ' όλη την έλλειψη πληρότητας του υλικού, μπορούμε να επισημάνουμε τον αρκετά μεγάλο αριθμό των αρχαϊσμών του ιδιώματος (319) και να τονίσουμε ότι αρκετοί από αυτούς ανάγονται σε αμάρτυρες λέξεις και μερικοί μάλιστα σε αμάρτυρους υποκοριστικούς τύπους, πράγμα που ασφαλώς διευρύνει τα όρια του λεξιλογικού πλούτου της αρχαίας, μεταγενέστερης και μεσαιωνικής ελληνικής. Αλλά θα πρέπει ακόμα να τονιστεί ότι στη γεωγραφική κατανομή ακόμα και των λέξεων που απαντούν, εκτός από το Βελβεντό, και σε άλλα μακεδονικά ιδιώματα, σε πολλές περιπτώσεις δεν αναφέρεται στο Λεξικό των αρχαϊσμών όχι μόνο το Βελβεντό, αλλά ούτε καν η Μακεδονία, πράγμα που δείχνει την ανάγκη της συλλογής του γλωσσικού υλικού του μακεδονικού χώρου με όσο το δυνατό πιο γρήγορους ρυθμούς, αν μάλιστα λάβει κανείς υπόψη ότι οι φορείς ιδιωμάτων που αποτελούν την κύρια και ζωντανή πηγή άντλησης των πληροφοριών μας χάνονται με το πέρασμα του χρόνου και μαζί μ' αυτούς και ένας ολόκληρος γλωσσικός θησαυρός με τα στοιχεία εκείνα του πολιτισμού που σήμερα τείνουν να εξαφανιστούν.

SUMMARY

Evanthia Douga-Papadopoulou, *The archaisms of the Velvendos idiom.*

The study presents the terminological archaisms of the idiom of Velvendo in W. Macedonia, based on the material included in the treatise of Euth. Boudonas' «Περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού», Athens 1892, and the material which comes from the personal collection of the author, who knows the idiom. The author does not draw this material from the whole of the terminological potential of the idiom that she has collected herself, but from the chapter of the archaisms included in the treatise by E. Douga-Papadopoulou - Chr. Tzitzilis «Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας (Ελατοχώρι, Έλαφος, Λόφος, Κάτω Μηλιά, Μεσαία Μηλιά, Μοσχοπόταμος, Ράχη, Ρητίνη) Λεξιλόγιο - Παραγωγικό» (currently under publication), with which she is comparing it. The material of the archaisms is divided into tables, according to the source that the author draws the material from, also some information is given as to the origin of the archaisms, their presence in the villages of Pieria or in other idioms etc.

The total of the archaisms is 319 and this number can be considered rather high if we take into account that it does not come from the total of the terminological potential of the idiom, but only from a part of it. This number will certainly rise when in future there will be a complete collection of the terminological riches of the idiom. The rather large presence of the archaisms in the idiom confirms the view that the Macedonian idioms preserve in their vocabulary many archaic elements, not found in the written tradition, and that in the geographic distribution of even words found in other idioms as well, in the Lexicon of archaisms not only Velvendo is not mentioned but not even Macedonia. This fact points to the need of collecting the linguistic material of Macedonia as quickly as possible, taking into consideration that the live material which is the basic source of our information is getting lost with the years and with it a whole linguistic treasure.